

O patronie nagrody naukowej dla młodych członków Stowarzyszenia Historyków Sztuki

Szczęśny (Feliks) Maksymilian Dettloff (1878-1961) był księdzem katolickim, historykiem sztuki, profesorem Uniwersytetu Poznańskiego (od 1955 Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), założycielem poznańskiej szkoły historii sztuki, inicjatorem i organizatorem szeregu instytucji naukowych i kulturalnych Poznania, wychowawcą kilku pokoleń historyków sztuki.

Urodził się w Nakle nad Notecią, był synem Wiktora i Honoraty z Drabińskich, jego ojciec był rzemieślnikiem (prowadził warsztat tapicerski). Po uzyskaniu matury w roku 1898, podjął studia w seminarium duchownym w Poznaniu i Gnieźnie. W 1901 r. przyjął święcenia kapłańskie. Był bardzo zaangażowany w kwestie społeczne m. in. w duszpasterstwo robotników, uczestniczył w organizacjach wspomagających najbardziej potrzebujących. Swojej społecznikowskiej pasji dawał wyraz również w licznych tekstach publicystycznych ogłaszanych w prasie. W tym czasie był jednym z tak charakterystycznych dla Wielkopolski księży – społeczników.

Studia historii sztuki podjął już jako człowiek dojrzały w 1910 r. Najpierw na uniwersytecie w Monachium, gdzie przez cztery semestry studiował u prof. Karla Volla – znawcy malarstwa niderlandzkiego i włoskiego oraz u prof. Bertholda Riehla – specjalizującego się w sztuce późnego średniowiecza. Równolegle studiował muzykologię, archeologię klasyczną i filozofię. Po krótkim pobycie na uniwersytecie berlińskim, gdzie słuchał wykładów Heinricha Wölfflina, w końcu Dettloff trafił do Wiednia. Na tamtejszym uniwersytecie w 1914 r. uzyskał doktorat na podstawie rozprawy pt. „Enwurf vom 1488 zum Sebaldusgrab”, napisanej pod kierunkiem prof. Maxa Dvořaka a opublikowanej w Poznaniu w 1915 r. Plastyka późnego średniowiecza, ze szczególnym uwzględnieniem twórczości Wita Stosza (Dettloff stanowczo opowiadał się za taką właśnie pisownią nazwiska tego artysty), stała się głównym obszarem jego badań naukowych.

Gdy wrócił do Poznania z wiedeńskim doktoratem, był nie tylko jednym z najlepiej wykształconych polskich historyków sztuki, ale w Wielkopolsce przez wiele najbliższych lat

był w ogóle jedynym. Angażował się i był angażowany w wiele inicjatyw. Rozwinął szeroką działalność publicystyczną, ogłaszając m. in. artykuły popularyzujące zagadnienia historii sztuki i opieki nad zabytkami. U początków większości poznańskich instytucji związanych z szeroko pojętą historią sztuki – muzealnictwa, służb konserwatorskich, uczelni, społecznego ruchu naukowego – stała inicjatywa i niestrudzona organicznikowska praca księdza Dettloffa. Był m. in. od 1914 r. kierownikiem galerii malarstwa Muzeum im. Mielżyńskich przy Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk. W 1916 r. powierzono mu funkcję dyrektora Muzeum Archidiecezjalnego w Poznaniu. Rok później mianowany został diecezjalnym konserwatorem zabytków, a w 1918 r. przez kilka miesięcy wspólnie z Józefem Kostrzewskim kierował Muzeum Wielkopolskim (wcześniejszym Kaiser-Friedrich-Museum).

Odrodzenie Polski dało dodatkowe impulsy dla i tak niezwyklej aktywności społecznej Szczęsnego Dettloffa. Był jednym z inicjatorów powołania w 1919 r. w Poznaniu wyższych uczelni artystycznych – plastycznej (Szkoły Zdobniczej) i muzycznej (Konserwatorium Muzycznego). W Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk powołał w 1921 r. Komisję Historii Sztuki oraz serię wydawniczą: Prace Komisji Historii Sztuki. Głównym polem działalności stał się jednak powstający przy jego znaczącym udziale Uniwersytet Poznański. Pojawienie się i rozwój uniwersyteckiej historii sztuki w Poznaniu jest także jego zasługą. Już w czasie I wojny w latach 1917 i 1918 – prowadził wykłady z historii sztuki w ramach Towarzystwa Wykładów Naukowych, będącego załącznikiem polskiego uniwersytetu, który rzeczywiście mógł powstać po kapitulacji Niemiec. 11. listopada 1918 r. powstała Komisja Organizacyjna Uniwersytetu Polskiego w Poznaniu, a już od maja 1919 r. rozpoczęły się zajęcia dydaktyczne. Kierownikiem Seminarium Historii Sztuki został ks. dr

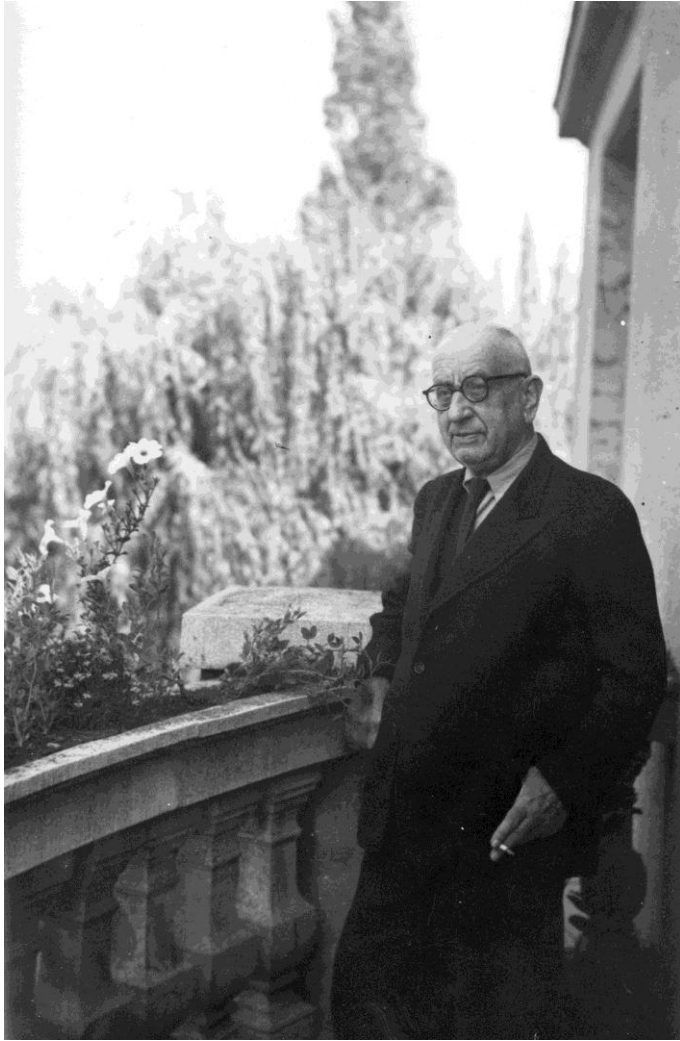
Szczęśny Dettloff. Już w 1920 r. mianowany został na profesora nadzwyczajnego a w 1924 r. uzyskał profesurę zwyczajną.

Kolejne lata wypełniła intensywna praca naukowa i dydaktyczna. Wykształcił liczne grono wybitnych uczniów obejmujących stanowiska na wyższych uczelniach, w muzeach, w instytutach badawczych, w służbach konserwatorskich. Swoją nieprzeciętną osobowością określił charakter poznańskiego

środowiska historyków sztuki. W 1925 r. uczestniczył w komisji rządowej do spraw rewindykacji dzieł sztuki z ZSRS. Dettloff był znawcą sztuki, przywiązywał wielką wagę do poznania zabytków z autopsji – odbył kilkadziesiąt podróży naukowych, starał się także umożliwić takie wyjazdy studentom organizując je i zapewniając ich finansowanie. We wspomnieniach jego uczniów zgodnie podkreślane są szczególne zaangażowanie i pedagogiczny dar oraz wyjątkowa osobowość prof. Dettloffa.

Na początku okupacji w październiku 1939 r. uwięziony przez Niemców jako zakładnik, został uwolniony 4 grudnia dzięki wstawiennictwu niemieckiego historyka sztuki – prof. K. H. Clasena z Królewca. Wywieziony do Generalnej Guberni, do końca okupacji przebywał w Zakopanem i Nowym Targu utrzymując się z pracy biurowej. W 1944 r. uczestniczył jako wykładowca i egzaminator w pracach tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich w Częstochowie. Już w kwietniu 1945 r. po powrocie do Poznania podjął pracę na Uniwersytecie odbudowując Katedrę Historii Sztuki i przywracając do życia środowisko naukowe. 20 marca 1953 r. został zwolniony z Uniwersytetu, którego był współzałożycielem i który po wojnie odbudowywał. Powodem był donos o niestosownych (według donosiciela) komentarzach Dettloffa odnośnie śmierci Stalina. Wszczęto postępowanie dyscyplinarne i rozpętano publiczną nagonkę, w ramach której postawa Dettloffa była potępiana przez gremia uniwersyteckie jako „uchybająca godności profesora”, gdyż „nie dał wyrazu solidaryzowania się z Narodem Polskim i postępową ludzkością w obliczu śmierci Józefa Stalina”. Na fali przemian w 1956 r. ks. prof. Dettloff został przywrócony do pracy na poprzednio zajmowanym stanowisku kierownika Katedry, jednak podeszły wiek i pogarszający się stan zdrowia (stopniowa utrata wzroku) nie pozwoliły już na powrót do wcześniejszej aktywności.

W uznaniu zasług Dettloff został wyróżniony w roku 1956 tytułem członka honorowego przez Stowarzyszenie Historyków Sztuki. Rok później nadano mu godność honorowego obywatela miasta Poznania a także został mianowany na członka rzeczywistego PAN. W 1958 r. przeszedł w stan spoczynku. Mimo pogarszającego się stanu zdrowia, przygotował w tym czasie do druku swoje główne dzieło – dwutomową monografię *Wit Stosz* (Wrocław 1961), która ukazała się na kilka miesięcy przed jego śmiercią. Zmarł 4 listopada 1961 w Poznaniu, został pochowany na Cmentarzu Junikowskim.

Pozostawił po sobie wielki dorobek naukowy, liczne grono wybitnych uczniów oraz – co nie mniej ważne – wdzięczną pamięć. Jego postać jest dla poznańskiego środowiska historyków sztuki żywą i legendarną zarazem. Jest żywa w czytanych i komentowanych w dalszym ciągu dziełach, w tradycji ukształtowanych przez niego instytucji, w pamięci. Aura jego osobowości, opowieści i anegdoty przekazywane z pokolenia na pokolenie ciągle trwają i określają ludzki wymiar tradycji. Na archiwalnych zdjęciach często pojawia się wśród grona młodzieży studenckiej – „magister cum discipulis”. Niezbyt wysoki, dobrze zbudowany, elegancki pan z laseczką. Uwagę przykuwa jego

wyrazista, iście senatorska twarz, z której emanuje naturalne dostojeństwo i głęboka mądrość. Zdecydowane rysy, grube zmarszczki, wysoko wysklepione czoło. Zza grubych szkieł okularów spoglądają oczy mędrca, zarazem jednak w tych oczach (okularach) jakby błyskała dowcipna iskra, dostojeństwo pogodne, skrzące się humorem. Wspomnienia osób Go znających są zgodne w rzeczach najistotniejszych – że był człowiekiem dobrym, był uwielbianym przez studentów mistrzem i mentorem. Nie celebrował swojej „profesorskiej osoby” a wręcz przeciwnie swoją bezpretensjonalną postawą, bezpośredniością potrafił ujmować osoby z nim poprzestające. „Dettloffowski dowcip” – celny kalambur, czasem nieco rubaszny żart jest też częścią jego legendy. Poznańskie środowisko historyków sztuki jest słusznie dumne ze swojego ojca założyciela. Stowarzyszenie Historyków Sztuki obierając go jako patrona dorocznej nagrody dla młodych naukowców oddaje cześć temu wybitnemu uczoneму i stawia go za wzór – badacza, nauczyciela i człowieka.

Bibliografia

Bibliografię publikacji Dettloffa, obejmującą 263 pozycje opracował Ryszard Piechowiak: *Prace drukowane ks. prof. Szczęsnego Dettloffa (1878-1961). Próba rekonstrukcji bibliografii*, „Artium Quaestiones” XXIV, 2013, s. 315-362.

Wspomnienia i biogramy:

Ksawery Piwocki, Profesor Szczęsny Dettloff, w: *Późny gotyk. Studia nad sztuką przełomu średniowiecza i czasów nowych. Materiały z sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki Wrocław 1962*, Warszawa 1965, s.11-16.

Michał Walicki, Zygmunt Świechowski, Piotr Skubiszewski, *Ks. prof. dr Szczęsny Dettloff (1878-1961). Pamięci człowieka. Wspomnienia pośmiertne, życiorys i bibliografia*, „Biuletyn Historii Sztuki” XXV, 1963, s. 304-311.

Alicja Karłowska-Kamzowa, *Dettloff Szczęsny (1878-1961)*, w: *Wielkopolski Słownik Biograficzny*, Warszawa-Poznań 1981, s. 146-147.

Ks. Marian Banaszak, *Dettloff Feliks (Szczęsny) Maksymilian (1878-1961)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, pod red. ks. Ludwika Grzebienia SJ, t. 5, Warszawa 1983, s. 294-300.

Eugeniusz Iwanoyko, *Ks. prof. dr Szczęsny Dettloff – historyk sztuki*, w: *Wit Stosz. Studia o sztuce i recepcji*, pod red. Adama Labudy, Warszawa-Poznań 1986, s. 179-186.

Zygmunt Świechowski, *Naukowe dzieło Szczęsnego Dettloffa w dwudziestopięcioletnią rocznicę śmierci*, „Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Sprawozdania” nr 104 za 1986 r. Wydział Nauk o Sztuce, Poznań 1988, s. 7-18.

Teresa Jakimowicz, *Ksiądz profesor Szczęsny Dettloff działalność organizacyjna i społeczna*, „Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Sprawozdania” nr 104 za 1986 r. Wydział Nauk o Sztuce, Poznań 1988, s.19-24.

Halina Pańczyk, *Głos w dyskusji*, „Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Sprawozdania” nr 104 za 1986 r. Wydział Nauk o Sztuce, Poznań 1988, s. 24-25.

Adam S. Labuda, *Horyzont wielkopolski, horyzont europejski. Seminarium historii sztuki Uniwersytetu Poznańskiego 1919-1939*, w: *Dzieje historii sztuki w Polsce. Kształtowanie się instytucji naukowych w XIX i XX wieku*, pod red. Adama s. Labudy przy współpracy Katarzyny Zawiasy-Staniszeńskiej, Poznań 1996, s. 168-192.

Wspomnienia Zofii Krzymuskiej-Fafius dotyczące okresu studiów [oprac. Adam Organisty], w: Zofia Krzymuska-Fafius, *Studia nad rzeźbą średniowieczną na Pomorzu Zachodnim*, Szczecin 2009, s. 121-140.

Piotr Grzelczak, *Sprawa ks. Szczęsnego Dettloffa. UAM 1953*, „Artium Quaestiones” t. XXII, 2011, s. 79-100.

Jarosław Jarzewicz, *Wstęp*, w: *Szczęśny Dettloff, O sztuce i zabytkach Poznania. Wybór studiów i artykułów z lat 1916-1947*, Poznań 2011, s. 5-19.

Tadeusz Żuchowski, *Ks. prof. Szczęśny Dettloff (1878-1961)*, „Artium Quaestiones” t. XXII, 2011, s. 5-19.

Archiwalia:

Maszynopisy wspomnień i wywiadów z uczniami Dettloffa oraz archiwalia przechowywane w Pracowni Badań Życia Artystycznego Instytutu Historii Sztuki UAM.

Teczka personalna ks. prof. Szczęsnego Dettloffa w Archiwum UAM, sygn. 126/41/10.

Archiwum ks. prof. Szczęsnego Dettloffa przechowywane w Bibliotece Kórnickiej PAN.

Opracował Jarosław Jarzewicz